

KOKKUVÕTE

Uuringu **eesmärk** oli analüüsida Eesti materiaalse etnograafiapärandi kogumist, kasutamist ja säili(ta)mist Eesti muuseumides. Uuriti 20 riigi valitsemisala muuseumi (nn A-grupp) ja 10 muu muuseumi (nn B-grupp) esemekogusid.

Uuring kombineeris kirjeldava statistika ja kvalitatiivse sisuanalüüsi meetodeid. Analüüsi allikateks olid

- kvantitatiivsed andmetabelid MulSi andmete väljavõtetega;
- intervjuud muuseumide varahoidjatega;
- ankeetküsitluse vastused;
- kogumispõhimõtete dokumendid.

Uurimiseks antud kogude maht oli 232 019 museaali.

Analüüsitav valim moodustati '**etnograafilise eseme**' mõistest lähtudes, milleks oli „Eesti talurahva poolt kuni 20. sajandi keskpaigani valmistatud ja kasutatud ese (sh ostukaup)“. Mõiste on kokkuleppeline, et eristada „etnograafiapärand“ üldisest ajaloo- või kultuuripärandist.

Etnograafiliseks määratud museaale on kõigis uuritud muuseumides kokku **121 077**. Sealhulgas oli uuritud 30 muuseumis muude kogude hulgas **14 etnograafia alakogu 85 440 etnograafilise museaaliga**.

Teemarühmadeks jaotamise tulemus kehtib 74% ulatuses etnograafiliste museaalide koguvalimist. Olemasolevate andmete piires on uuritud muuseumides hetkel enim riietumisega seotud etnograafilisi esemeid: vöösid, kindaid, tanusid, särke ja mütse. Teemaatilistelt järgnevad tööriistad, toiduvalmistamise ja -tarbimisega seotud esemed, kodutekstiilid, erinevad ehted (eelkõige sõled ja sõrmused) ning majapidamistarbed. Religiooni, meditsiini ja hügieeniga seotud esemeid on nende andmete põhjal etnograafiliste museaalide seas kõige vähem.

Piirkondlike rühmade moodustamiseks ei olnud võimalik moodustada kõigi muuseumide andmetele üheselt sobivat võrdlusalust. Andmetest tulenevalt on iga muuseumi puhul eraldi välja toodud teatud topograafiliste määratluste esinemissagedus.

Kogumist ja selle vastavust kogumispõhimõtetele on uuringus hinnatud viimase kümmekonna aasta kontekstis, kuna varasemad kogumispõhimõtteid pole järjekindlalt dokumenteeritud. Viimase aja praktikas on saanud tavapäraseks, et muuseumid juhinduvad oma kogumispõhimõtete dokumendist nii esemete vastuvõtmise kui sellest keeldumise otsuseid tehes.

Kogude täiendamise vajadust nähakse sageli püsiekspositsiooni ja haridusprogrammide täiendamise ning ajutiste teemanäituste koostamise vaatenurgast. Valdavalt tänapäeval materjale aktiivselt ei koguta – välitööd on üliharv nähtus, pigem esitatakse esemete saamiseks üleskutseid, reageeritakse pakkumistele, vajadusel minnakse kohale.

Seni on **väljaarvamist** rakendatud pigem museaali hävimise/kaotsimineku korral, mitte väärtuspõhise hindamise põhjal. Siiski on osa muuseumide kaalumas ka viimast võimalust, võttes eelduseks, et väljaarvamisele peab eelnema igakülgne kogu ja konkreetsete esemete analüüs. Tänapäeval kaalutakse uute esemete kogusse vastuvõtmist põhjalikult, et teha vastutustundlik otsus.

Kasutamise seisukohast lähevad lahku intervjuude ja MulSi andmebaasis registreeritud kasutamisiiside ja -kordade andmed. Põhjus on selles, et viimased näitavad kitsamalt eseme kogudest välja andmise kordade registreeringuid, aga intervjuudes kajastati ka esemete kohapeal külastajatele näitamist, laiemat nõustamis- ja haridustööd.

Administratiivsete kasutamiste registreerimise vaatepunktist on etnograafilisi museaale nii üldiselt MuSi kasutuselevõttust alates kui viimaste aastate (2016–2019) lõikes **enim kasutatud näitustegevuses, digiteerimisel, hariduslikel eesmärkidel ja konserveerimiseks**. ERMi ja MMi puhul saab täheldada ka teadus- ja uurimistöö suurt osakaalu etnograafiliste museaalide kasutamises.

Säilitamise tingimused on muuseumides ebaühtlasel tasemel. Hiljuti uue maja saanutel või renoveerimisega uuendatud hoidlad vastavad täielikult või osaliselt kaasaja nõuetele. Nendes muuseumides, kus ei ole ammu remonti toimunud ega uut pinda juurde saadud, on tingimused kasinad. Poolte riigi haldusala muuseumide **etnograafiliste museaalide seisund** on hinnatud rahuldavaks, viiendiku osas on hinnang 'hea', seejuures veidi alla kolmandiku etnograafiliste museaalide seisund on praeguse andmete seisuga juures teadmata.

JÄRELDUSED

6.1. Etnograafiapärand on ajas muutunud ja muutuv konstruktsioon, mida muuseumide praktikas tõlgendatakse erinevalt. Igapäevaselt on etnograafilise määratlemine oluline ainult nendes muuseumides, kes omavad etnograafiakogu ja peavad tegelema museaali kogusse määramisega. Teiste muuseumide puhul oli etnograafiapärandi uuring liiga sekkuv nende kogude loogika seisukohast. Erandiks on muuseumid, mis keskenduvad mingi etnilise või sotsiaalse grupi elulaadile (seto, rannarootsi) või mille *in situ* püsiekspositsioon tingib klassikalisemas mõttes etnograafilise sisu (talu- ja vabaõhumuuseumid).

6.2. Muuseumitöös on etnograafiakogude eristamine muudest esemekogudest muutunud problemaatiliseks ja jäänud ajale jalgu. Praktikaks on etnograafiakoguga muuseumides topelt-suhtumine näiteks ajapiirangusse: üldiselt paigutatakse etnograafiakogusse vanemad esemed, piiriga umbes 20. sajandi esimene veerand/esimene pool. Eranditeks on uuem käsitöö, kuna teine etnograafilise parameeter on sageli „käsitsi valmistamine“ vastandina „vabrikutoodangule“ ja „poekaubale“. Nihkeid tekib ka selle määratluse sees, kuna isegi ajaloolised rahvarõivakomplektid ei ole läbi saanud „poekaubata“.

6.3. Etnograafiapärand, mida uuringus defineeriti kui „Eesti talurahva poolt kuni 20. sajandi keskpaigani valmistatud ja kasutatud esemed“, hõlmab uuritud muuseumikogudes kokku üle 121 000 museaali, millest poole moodustavad ERMi Eesti ala esemete kogu museaalid. Selles on esindatud peamised maaelu valdkonnad, ehkki kaldu tekstiilesemete – rõivad, peakatted, kodutekstiilid – ja tööriistade poole. Kõige vähem on religiooni, (rahva)meditsiini ja hügieeniga seotud esemeid.

6.4. Etnograafiapärandi sisest dubleerimist ei saa hinnata statistiliste meetoditega. Samasena esinevad esemegrupid kõikides või enamikes muuseumides ei viita otseselt dubleerimisele. Etnograafiline on seotud lokaalsuse, temporaalsuse ja individuaalsusega ning kogumispõhimõtete järgi nendest kriteeriumidest lähtudes tehakse põhimõttelisi valikuid. Ehkki muuseumides võib kvantitatiivselt olla palju „linikuid“, hakkab rolli mängima see, millises komplektis, mis ajast, millise looga ja millisest piirkonnast on ese kogutud. Kuna vanem etnograafiapärand on suures osas käsitöö, siis see on dubleerimatu.

6.5. Vanema etnograafiapärandi kogumise kõrgaeg on möödas. Muuseumid koguvad üha rohkem hilisnõukogude ja kaasaja materjali. Spetsiifilisemaid eesmärke etnograafiapärandi kogumisele ei seata.

6.6. Etnograafiakogude juurdekasv on oluliselt vähenenud alates 1990. aastatest, eriti aga viimasel kümnendil. Kaasaja materjal suunatakse mõnda muusse alakogusse, lisaks on muuseumid hakanud teadlikult kogumist piirama, kas ruumipuuduse või kogumispoliitika täpsema

planeerimise tõttu. **Kogumise mõtestatud läbiviimine ja kogude analüüs on väga positiivsed suundumused. Ohu märk on aga see, et kogude täiendamist on hakatud piirama ka töötajate vähesuse tõttu.** Varahoidjate vaatest on see üks väheseid ventile, mille kaudu nad saavad töö mahtu kontrollida.

6.7. Etnograafiapärandil on oluline roll töös kogukonnaga. Kohalikud elanikud on peamised näituste ja ürituste külastajad ja kogudesse esemete annetajad. Etnograafilisi museaale kasutatakse eelkõige näitustel ja haridustegevuses, viimane sisaldab nii gruppide juhendamist kui üksikkülastajate nõustamist; panustades sellega ka mitteformaalsesse ja elukestvasse õppesse. Uurimistöö keskus on eelkõige ERM.

6.8. Etnograafiapärandi seisund on valdavalt rahuldav, kuid muuseumid vajavad juurde ressursi, et kindlustada esemete säilimist ennetavalt. Esemete säilimise ja hooldamise seisukohast on paremas olukorras muuseumid, kus on olemas konservator(id). Varahoidjad on tänapäeval eeskätt MuSi andmebaaside täitmise spetsialistid ja vajaksid säilitamistegevuses lisatöötajaid ja järjepidevat säilitamise alast täiendkoolitust: teadmisi hoiustamismaterjalide valimisest ja hankimisest, erinevatest ennetustöödest.

6.9. MuSi ei toimi veel andmebaasina kogude koosseisu võrdlevaks uurimiseks. Muuseumide andmesisestuse praktikad ja esemete teadusliku kirjeldamise määrad on väga erinevad. Ühtlast andmesisestusviisi ei ole saavutatud: puudub ühine arusaam, kuidas määrata museaali olemust, kohaandmete topograafilised tasandid on äärmiselt varieeruvad, väga palju olulist informatsiooni on sisestatud vabatekstina erinevatesse kohtadesse. **Paljudel muuseumidel pole museaalide teaduslikuks kirjeldamiseks piisavalt kompetentset tööjõudu ja nad vajaksid lisaressursse, et luua teaduri potentsiaaliga töökoht(i).**